

בגדר חיוב נזקי אש

מוטי גודמן

בגמרא בבא קמא¹ מופיעה מחלוקת ר' יוחנן ור"ל מהי סיבת החיוב באש. ר' יוחנן אמר: אשו משום חציו, ור"ש לקיש אמר: אשו משום ממונו. כדי להבין מחלוקתם צריך לברר כמה דברים:

א - יחוד האש לעומת שאר אבות נזיקים.

ב - מקור החיוב על נזקי אש בתורה.

ג - דעת ר"ל אשו משום ממונו -

1- בירור מחלוקת בגדר חיוב נזקי ממון.

2- תליית מחלוקת בגדר זו בפירוש דעת ר"ל (אשו משום ממונו).

ד - דעת ר"י אשו משום חציו -

1- מחלוקת בהבנת אשו משום חציו.

2- תליית המחלוקת הנ"ל במחלוקת הראשונים אם באש חייב מיתה.

3- הסבר מסקנת הסוגיא "מאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום

ממונו".

א - יחוד האש לעומת שאר אבות נזיקים

בהסבר אב הנזק אש, שואלת הגמרא - "אשו משום מאי"? ומתעוררת כאן תמיהה מדוע הגמרא מקשה שאלה זו רק באש ולא בכל שאר אבות נזיקים? התמיהה מתחזקת, כשאנו רואים, שבתורה מוזכרת אש כמו כל שאר האבות האחרים. "וכי יפתח איש בור"² אח"כ "כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעיריה"³ ולבסוף "כי תצא אש ומצאה קוצים".

השטמ"ק⁴ כבר מביא שאלה זו בשם תלמידי ר"פ, ועונה על כך, וזה לשונו: "ויש לומר לפי דפעמים שאין האש מזיק כי אם הרוח שמולכתו, ואלולי הרוח לא היה מזיק. אם כן אינו מעשה האדם כי אם מעשה הרוח ולכך הוצרך ליתן טעם".

לפי דבריו מובנת ההסתפקות: באש אין מעשה גמור של האדם כדי שיחשב אדם המזיק, מכיון שיש כח אחר המולך את האש. ומצד הבעלות - האש אינה ממונו, מכיון שהאש שהדליק אינה האש שהזיקה, אין לאדם קנין ממשי באש.

1. כב.

2. שמות כ"א, ל"ג.

3. שם כ"ב, ד'.

4. כב, ד"ה "אשו - ר' יוחנן אמר משום חציו".

ב - מקור החיוב על נזקי אש בתורה.

המקור לחיוב נזקי אש נמצא בפרשת משפטים⁵: "כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם שלם המבעיר את הבעירה". מכאן רוצה רבא להוכיח שאשו משום חציו, וזה לשון הגמרא בפרק שני⁶: "אמר רבא: קרא ומתניתא מסייע ליה לרבי יוחנן. קרא, דכתיב - "כי תצא אש" - תצא מעצמה, "שלם המבעיר את הבעירה" ש"מ אשו משום חציו. מתניתא, דתניא - פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו, לומר לך - אשו משום חציו".

מכאן מוכח, שחיוב אש הוא משום חציו - בתחילה כתיב "תצא" משמע מרשותו, ואח"כ נקרא "מבעיר" בידיים, דהינו חציו. לשיטת ר"ל, לעומת זאת, מתעוררת בעיה איך לדרוש את שינוי הלשון בפסוק. בשטמ"ק⁷ בשם תלמידי הר"י מתרצים: האדם נקרא כאן מבעיר כי הפסוק מדבר במקרה מיוחד כשהאדם נמצא במקום הבעירה. ונלע"ד שר"ל יסביר את הפס' עפ"י דרשה אחרת המופיעה בפרק שישי⁸: "דאמר ר' אלעזר, ואמר לה במתניתא תנא: ארבעה דברים התורה מעטה בשמירתן, ואלו הן: בור ואש שן ורגל... אש, דכתיב: "שלם שלם המבעיר את הבעירה" - עד דעביד כעין מבעיר".

מדרשה זו למדים אנו, שמשווים אש לשאר אבות נזקים שהם בודאי חייבים מצד ממונו, ושינוי הלשון של "כי תצא" ו"מבעיר" בא להראות שחייבים רק בפשיעה.

אם כן, לכאורה, מחלוקת ר"ל ור"י תלויה במחלוקת תנאים כיצד להסביר את ההבדל בין "כי תצא" ל"מבעיר", אבל זאת ברצונו למנוע, ולכן צריך לומר שר"י מסביר את דברי ר' אלעזר בפרק שישי ע"פ הסבר המופיע בשטמ"ק בשם הרא"ה, וז"ל: "ואף על גב דמוקימנן ליה לקמן לדרשא אחריתי ואמרין "פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו, לומר לך - אשו משום חציו", אפשר מדכתיב "המבעיר" ולא כתיב "מבעיר" או מלשנא יתירה דכתיב "המבעיר את הבעירה". ור"ל יסביר את הבריתא בפרק שני על פי הסבר תלמידי הר"י וכדאמרן.

ג - דעת ר"ל אשו משום ממונו.

1. מחלוקת בגדר חיוב נזקי ממונו.

כדי להבין את דעת ר"ל, הסובר אשו משום ממונו, צריך לברר מהו הגורם המחייב תשלום כשאר נזקי ממונו. ועל כך קיימת החקירה הידועה: א-החיוב נובע מאי השמירה. ב-החיוב נובע מכך שהזקתי את הניזק.

2. תלויית מחלוקת זו בפירוש דעת ר"ל אשו משום ממונו.

בהסבר שיטת ר"ל נחלקו רש"י ותוס'¹⁰. רש"י כתב (ד"ה "משום ממונו"): "כשורו ובורו שהזיקו, וקס"ד דאיכא בינייהו, כגון שהדליק בגחלת שאינה שלו ולרבי יוחנן - חייב דחציו, ולר"ל - פטור דלאו ממונו הוא".

רש"י מסביר בדעת ר"ל שחייב רק אם הגחלת היא ממונו. תוס' בד"ה "אשו משום ממונו" חולקים על רש"י, וסוברים שאשו משום ממונו: "כלומר חיוב ממונו

5. שמות כ"ב, ה'.

6. כב:

7. כב: ד"ה "קרא ומתניתא" (דף מ"ב מדפי השיטה).

8. נה:

9. נה: ד"ה "אש" (דף ק"א מדפי השיטה).

10. כב.

יש בו ולא שיהיה האש שלו, דאפילו הדליק באש של אחר חייב, כדאשכחן בפרק הכונס בכופף קמתו של חברו בפני הדליקה". שיטת רש"י היא בעייתית, כי מסביר קשה לומר שמי שמדליק בגחלת שאינה שלו יפטר.

הפני יהושע¹¹ מיישב פירוש רש"י, שלדעת רש"י חולקים ר' יוחנן ור"ל דוקא במי שלא שימר גחלתו של חברו בתוך רשותו. אולם במקרים אחרים מחייב ר"ל גם בגחלת שאינה שלו. נלע"ד שאפשר לתלות מחלוקת רש"י ותוס' במחלוקת גדר חיוב נזקי ממון.

רש"י סובר שחיוב נזקי ממון נובע מאי השמירה ולכן חייב לשמור רק על ממונו לא על ממון אחרים. תוס' סוברים לעומת זאת, שהיסוד המחייב בנזקי ממון הוא שפעולת ההיזק מיוחסת למזיק, ולכן הוא חייב גם בגחלת שאינה שלו לב"ע.

מהרב רא"ם הכהן שמעתי, שמחלוקת רש"י ותוס' בגדר חיוב נזקי ממון מוסברת גם בדף ט': בסוגית מסר לחש"ו בדעת ר"ל: "לא שנו אלא שמסר לו גחלת וליבה אבל מסר שלהבת חייב, מאי טעמא? דהא ברי הויקא. לעולם בשור קשור... ודכוותא גבי אש גחלת, ודקא אמרת מאי שנא הכא ומאי שנא הכא? שור - דרכו לנתוקי, בור - דרכי לנתורי, גחלת - כמה דשביק ליה מעמיא עמיא ואזלא".

רש"י הסביר שם, שמדובר בשמירה רעועה ומסר לחש"ו שאינם מסוגלים לשמור. רש"י לשטתו סובר שהיסוד המחייב הוא אי שמירה, ולכן חייב. ואם היה שומר כראוי לא היה מתחייב בגלל מעשה החש"ו.

תוס' הסבירו שיש שמירה טובה אלא מסר לחש"ו והם מקלקלים את השמירה, תוס' לשיטתם שהיסוד המחייב הוא שהזקתי את הניזק בממונו, ולכן למרות שהחש"ו עשו מעשה, הנזק הממוני מיוחס אליו ואני מתחייב לשלם.

ד - דעת ר"י אשו משום חציו.

1- מחלוקת בהבנת אשו משום חציו.

את חיוב אשו משום חציו אפשר להבין בשני אופנים:

א- אנו רואים את המזיק כאלו הזיק בידיים, והחץ נחשב ל"יד ארוכה" של המזיק.

ב- האדם ירה חץ - החץ פגע - האדם גרם לתוצאה הכרחית ואין זה נחשב כמעשה בידיים.

2- תליית המחלוקת הנ"ל במחלוקת הראשונים אם באש חייב מיתה.

וזה לשון הגמרא בסנהדרין¹²:

"אמר רבא כפתו בחמה ומת, בצינה ומת - חייב, סוף חמה לבוא סוף צינה לבוא - פטור".

על דברי רבא אומרים תוס' בד"ה "סוף חמה לבוא": "ומיהו אם כפתו בפנים והביאו במקום שסוף חמה לבוא וסוף צינה לבוא נראה דחייב למ"ד אשו משום חציו, דלענן מיתה נמי מחייבין באשו משום חציו".

תוס' מוכיחים את הנחתם שלמ"ד אשו משום חציו מחייבים מיתה מפרק כיצד הרגל¹³. אומרת הגמרא: "המדליק את הגדיש והיה עבד כפות לו וגדי סמוך

11. משנה כב.

12. סנהדרין עז.

לו - פטור". סיבת הדבר - חיוב על עבד פוטר בקלב"מ את תשלום הממון על הגדי. אך הנחה זו נתקלת במספר בעיות.

א- מדוע השך בו את הנחש פטור?¹³ למד"א אשו משום חציו?

ב- מדוע "זק צרור למעלה והלכה לצדדים והרגה - חייב"¹⁴ ואילו אם נפלה ישר - פטור?

ג- מדוע בנפלה סכין מידו שחיטתו פסולה?¹⁵ הרי למד"א אשו משום חציו נחשב ככוחו?

על קושיא א' מתרצים תוס' שלא היה הארס בעולם. ועל קושיא ב' ג' מתרצים שהסוגיות הן למד"א אשו משום ממונו.

לסכום: דעת התוס' בגדר חיוב אש למד"א אשו משום חציו הוא כסברא א - כאדם המזיק, ולכן מחייבים על אש שהרגה.

בשיטת תוס' חולק גם הרא"ה, וז"ל¹⁶: "ונ"ל דהפרש איכא בין חיוב מיתה לחיוב נזיקין, דנזיקין מחייב על גרמתו כיון שהוי גיריה ומיתה לוכא לחיובי על גרמתו, אפילו היכא דהוי גיריה, אלא במחיק בגופו או בכוחו ואשו למד"א משום חציו וחציו ממש כחו גמור חשבינן ליה".

מדברי הרא"ה מוכח שני דברים: א- הרא"ה מחייב מיתה בנוקי אש למד"א אשו משום חציו.

ב- מחשיב נזקי אש כמעשה בידיים ממש.

דעת הר"י מלונל¹⁷:

"כלומר תצא מעצמה משמע, מדלא כתיב כי יוציא אש דהוה משמע דעל יד האדם יצא וכתיב המבעיר את הבעירה דמשמע שאדם בעצמו הדליקה, אלא ש"מ בא ללמדנו, שאף על פי שלא נתכון לכך, כיון שלא שמרה כמשפט, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו בידיים, דהיינו חציו".

מדיוק לשונו נראה "כאילו עשאו בידיים" אנו למדים שר"י מלונל מחשיב את נזקי אש למד"א אשו משום חציו כאדם המזיק, וכמו הסבר תוס' והרא"ה. [אולי גם אפשר לומר ההפך: "מעלה עליו הכתוב כאלו" - משמע שמצד האמת אין זה מעשה בידיים ורק "כיון שלא שמרה כמשפט" הכתוב חייבו - וא"כ זו גזה"כ מיוחדת ואין ללמוד ממנה לענף מיתה].

על שיטת ראשונים זו חולק הר"ן בסנהדרין¹². ובסוף דבריו אומר: "ולענף אשו נמי, אע"ג דמשום חציו הוא וכדקי"ל הכי וחייב בארבעה דברים, מ"מ לא מחייב מיתה אלא אם כן נפל לתוך האור וכבשו שם או דחפו לאור ואין יכול לעלות, משום דעביד מעשה ממש וכדאיתא בהדיא במתניתין...לפיכך אין להקשות דחייבו אינו אלא בממונות וד' דברים לענף חיוב מיתה אלא א"כ עשה מעשה, וזה ברור". מוכח מכאן לדעת הר"ן, שבאש אין חיוב מיתה מכיון שלא נחשב מעשהו. מכאן, שהוא מסביר אשו משום חציו כחיוב על גרימת תוצאה הכרחית ולא כמעשה בידיים. בשיטת הר"ן הולך הרמב"ם. דעתו מוכחת, בכך שאינו מחייב מיתה בכפתו וסוף חמה לבוא, ופסק בסוף הלכות נזקי ממון כמד"א אשו משום חציו.

13. כג:

14. סנהדרין עז:

15. חולץ לא.

16. נו. ד"ה אילמא (דף קא: בדפי השיטה).

17. כב: ד"ה "תצא מעצמה" (דף מב. מדפי השיטה).

וז"ל הרמב"ם בפ"ג מהלכות רוצח הל' ט':

"הדוחף את חברו לתוך המים או לתוך האש אומדין אותו אם יכול לעלות משם - פטור ממיתת בי"ד, ואם אינו יכול לעלות - חייב".

ובהלכה י' פסק: "אבל הכופת את חברו והניחו ברעב עד שמת או שכפתו והניחו במקום שסוף הצנה או החמה לבוא לשם ובאה והמתו... בכל אלו אין בי"ד ממיתין אותו והרי הוא רוצח, ודורש דמים דורש ממנו דם".

מכאן שהרמב"ם אינו מחייב בכפתו וסוף חמה לבוא, נראה שסובר שהצתת אש אינה נקראת מעשה בידיים וכהסבר הר"ן. ה"מנחת חינוך"¹⁸ מסביר כך את דעת הרמב"ם, ומקשה כיצד פסק הרמב"ם שמדליק גדיש והיה עבד כפות לו וגדי סמוך ונשרף פטור מטעם קלב"מ, והרי הרמב"ם פסק שאין חיוב מיתה על הורג באש? ומתרץ - שהרמב"ם סובר שהמצית אינו חייב מיתה בידי אדם, אבל עדין נחשב רוצח ונקרא רודף ששיבר את הכלים פטור, כדאמר רבה¹⁹: "רודף שהיה רודף אחר חברו להרגו ושיבר את הכלים, בין של גרף בין של כל אדם - פטור, שהרי מתחייב בנפשו".

ה"מנחת חינוך" נשאר בצ"ע מדוע נחשב המצית לרודף, למרות שבסופו של דבר אינו מתחייב מיתה והרי כל הסיבה שרודף פטור מתשלומים היא שיכול לחוב בנפשו?

ר"ח מבריסק²⁰ רוצה לומר בדעת הרמב"ם שהצתת אש נחשבת כמעשה בידיים (ז"א סברא א'), וזאת עפ"י הסוגיא בב"ק כב: גבי - "היה עבד כפות לו וגדי סמוך לו". מתוך הנחה זו מתעוררות שתי קושיות:

1- בסוגיא בחולין לא. מדוע "נפלה סכין מידו - שחיתו פסולה", הרי אש נחשב כמעשה בידיים וכוחו לחייב מיתה, כ"ש לענין שחיטה?

2- הרמב"ם פסק בפ"ג מהל' רוצח הל' י"ב וז"ל:

"הזורק צרור בכותל וחזר האבן לאחוריה והרגה - חייב מיתת בי"ד שמכוחו היא באה".

ומוכח שהרמב"ם מחייב רק ברצח שיעשה מכוח הרוצח. וקשה מדוע לא יתחייב בכל מקרה כמו אסור"מ שיש להם דין אש ואש נחשב כמעשה בידיים ומתחייב מיתה. על כך מתרץ הגר"ח: שגדר "אשו משום חציו" שייך רק כשהולכת מכוחו, ולכן "כל היכא דפסק כוחו מיפטר בנפשות". וכן בדין שחיטה הסכין נפלה מידו והשחיטה לא היתה בכוחו. [ובאסור"מ שנפלו מראש הגג חייב רק בנוקין ומדין "אשו משום ממונו"] לפי הגר"ח סובר הרמב"ם כאפשרות א', שחציו כאדם המזיק, אלא שהוא מצמצם את חציו לכוחו בלבד. וזה ממש כשיטת הרא"ה ע' בלשונו שהובאה לעיל, ושם גם כ' שאסור"מ ברוח מצויה "ליכא למחשבינהו חציו אלא ממונו" וזה ממש כדברי הגר"ח.

אולם לענ"ד אם נקבל את תירוץ ה"מנחת חינוך" יתיישב הרמב"ם ביתר פשטות²¹. לשיטת ה"מנחת חינוך" אין חיוב מיתה באש:

א- אין הוכחה מסוגיה בב"ק כב. שאשו משום חציו חייב בנפשות, כי אפשר לומר שכל הסיבה שקלב"מ הוא מדין רודף אבל בב"ד מפטר.

18. מצוה ט.

19. עד.

20. רמב"ם הל' שכנים פ"א הל"א.

21. וע' לקמן בהסבר מסקנת הגמרא לפי הרמב"ם, ומוכח שם שחיוב חציו חל רק כשחייב משום ממונו, וא"כ זה ודאי רק גדר בדיני ממונות בלבד ולא כשיטת הגר"ח.

לו – פטור". סיבת הדבר – חיוב על עבד פוטר בקלב"מ את תשלום הממון על הגדי. אך הנחה זו נתקלת במספר בעיות.

א- מדוע השיך בו את הנחש פטור¹³ למד"א אשו משום חציו?

ב- מדוע "זרק צרור למעלה והלכה לצרדים והרגה – חייב"¹⁴ ואילו אם נפלה שר – פטור?

ג- מדוע בנפלה סכין מידו שחיטתו פסולה¹⁵? הרי למד"א אשו משום חציו נחשב ככוחו?

על קושיא א' מתרצים תוס' שלא היה הארס בעולם. ועל קושיות ב' ג' מתרצים שהסוגיות הן למד"א אשו משום ממונו.

לסכום: דעת התוס' בגדר חיוב אש למד"א אשו משום חציו הוא כסברא א – כאדם המזיק. ולכן מחייבים על אש שהרגה.

בשיטת תוס' חולק גם הרא"ה, וז"ל¹⁶: "וניל דהפרש איכא בין חיוב מיתה לחיוב נזיקין, דנזיקין מחייב על גרמתו כיון שהוי גיריה ומיתה ליכא לחיובי על גרמתו, אפילו היכא דהוי גיריה, אלא במזיק בגופו או בכוחו ואשו למד"א משום חציו וחציו ממש כחו גמור חשבינן ליה".

מדברי הרא"ה מוכח שני דברים: א- הרא"ה מחייב מיתה בנזקי אש למד"א אשו משום חציו.

ב- מחשיב נזקי אש כמעשה בידיים ממש.

דעת הר"י מלוניל¹⁷:

"כלומר תצא מעצמה משמע, מדלא כתיב כי יוציא אש דהוה משמע דעל ידי האדם יצא וכתוב המבעיר את הבעירה דמשמע שאדם בעצמו הדליקה. אלא ש"מ בא ללמדנו, שאף על פי שלא נתכון לכך, כיון שלא שמרה כמשפט, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו בידיים, דהיינו חציו".

מדויק לשונו נראה "כאילו עשאו בידיים" אנו למדים שר"י מלוניל מחשיב את נזקי אש למד"א אשו משום חציו כאדם המזיק. וכמו הסבר תוס' והרא"ה. [אולי גם אפשר לומר ההפך: "מעלה עליו הכתוב כאלו" – משמע שמצד האמת אין זה מעשה בידיים ורק "כיון שלא שמרה כמשפט" הכתוב חייבו – וא"כ זו גזה"כ מיוחדת ואין ללמוד ממנה לענין מיתה].

על שיטת ראשונים זו חולק הר"ן בסנהדרין¹². ובסוף דבריו אומר: "ולענין אשו נמי, אע"ג דמשום חציו הוא וכדק"ל הכי וחייב בארבעה דברים, מ"מ לא מחייב מיתה אלא אם כן נפל לתוך האור וכבשו שם או דחפו לאור ואין יכול לעלות, משום דעביד מעשה ממש וכדאיתא בהדיא במתניתין...לפיכך אין להקשות דחייבו אינו אלא בממונות וד' דברים לענין חיוב מיתה אלא א"כ עשה מעשה, וזה ברור". מוכח מכאן לדעת הר"ן, שבאש אין חיוב מיתה מכיון שלא נחשב מעשהו. מכאן, שהוא מסביר אשו משום חציו כחיוב על גרימת תוצאה הכרחית ולא כמעשה בידיים. בשיטת הר"ן הולך הרמב"ם. דעתו מוכחת, בכך שאינו מחייב מיתה בכפתו וסוף חמה לבוא, ופסק בסוף הלכות נזקי ממון כמד"א אשו משום חציו.

13. כג.

14. סנהדרין עז.

15. חולין לא.

16. נ. ד"ה אילמא (דף קא: בדפי השיטה).

17. כב: ד"ה "תצא מעצמה" (דף מב. מדפי השיטה).

וז"ל הרמב"ם בפ"ג מהלכות רוצח הל' ט':

"הדוחף את חברו לתוך המים או לתוך האש אומדין אותו אם יכול לעלות משם - פטור ממיתת ב"ד, ואם אינו יכול לעלות - חייב".

ובהלכה י' פסק: "אבל הכופת את חברו והניחו ברעב עד שמת או שכפתו והניחו במקום שסוף הצנה או החמה לבוא לשם ובאה והמתנו... בכל אלו אין ב"ד ממיתין אותו והרי הוא רוצח, ודורש דמים דורש ממנו דם".

מכאן שהרמב"ם אינו מחייב בכפתו וסוף חמה לבוא, נראה שסובר שהצתת אש אינה נקראת מעשה בידיים וכהסבר הר"ן. ה"מנחת חינוך"¹⁸ מסביר כך את דעת הרמב"ם, ומקשה כיצד פסק הרמב"ם שמדליק גדיש והיה עבד כפות לו וגדי סמוך ונשרף פטור מטעם קלב"מ, והרי הרמב"ם פסק שאין חיוב מיתה על הורג באש? ומתוך - שהרמב"ם סובר שהמצית אינו חייב מיתה בידי אדם, אבל עדין נחשב רוצח ונקרא רודף ששיבר את הכלים פטור, כדאמר רבה¹⁹: "רודף שהיה רודף אחר חברו להרגו ושיבר את הכלים, בין של נרדף בין של כל אדם - פטור, שהרי מתחייב בנפשו".

ה"מנחת חינוך" נשאר בצ"ע מדוע נחשב המצית לרודף, למרות שבסופו של דבר אינו מתחייב מיתה והרי כל הסיבה שרודף פטור מתשלומים היא שיכול לחוב בנפשו?

ר"ח מבריסק²⁰ רוצה לומר בדעת הרמב"ם שהצתת אש נחשבת כמעשה בידיים (ז"א סברא א'), וזאת עפ"י הסוגיא בב"ק כב: גבי - "היה עבד כפות לו וגדי סמוך לו". מתוך הנחה זו מתעוררות שתי קושיות:

1- בסוגיא בחולין לא. מדוע "נפלה סכין מידו - שחיתו פסולה", הרי אש נחשב כמעשה בידיים וכוחו לחייב מיתה, כ"ש לענין שחיטה?

2- הרמב"ם פסק בפ"ג מהל' רוצח הל' י"ב וז"ל:

"הזורק צרור בכותל וחזר האבן לאחוריה והרגה - חייב מיתת ב"ד שמכותו היא באה".

ומוכח שהרמב"ם מחייב רק ברצח שיעשה מכוח הרוצח. וקשה מדוע לא יתחייב בכל מקרה כמו אסו"מ שיש להם דין אש ואש נחשב כמעשה בידיים ומתחייב מיתה. על כך מתוך הגר"ח: שגדר "אשו משום חציו" שייך רק כשהולכת מכוחו, ולכן "כל היכא דפסק כוחו מיפטר בנפשות". וכן בדין שחיטה הסכין נפלה מידו והשחיטה לא היתה בכוחו. [ובאסו"מ שנפלו מראש הגג חייב רק בנוקין ומדין "אשו משום ממונו"] לפי הגר"ח סובר הרמב"ם כאפשרות א', שחציו כאדם המזיק, אלא שהוא מצמצם את חציו לכוחו בלבד. וזה ממש כשיטת הרא"ה ע' בלשונו שהובאה לעיל, ושם גם כ' שאסו"מ ברוח מצויה "ליכא למחשבינהו חציו אלא ממונו" וזה ממש כדברי הגר"ח.

אולם לענ"ד אם נקבל את תירוץ ה"מנחת חינוך" יתיישב הרמב"ם ביתר פשטות²¹. לשיטת ה"מנחת חינוך" אין חיוב מיתה באש:

א- אין הוכחה מסוגיה בב"ק כב. שאשו משום חציו חייב בנפשות, כי אפשר לומר שכל הסיבה שקלב"מ הוא מדין רודף אבל בב"ד מפטר.

18. מצוה ט.

19. עד.

20. רמב"ם הל' שכנים פ"א הל"א.

21. וע' לקמן בהסבר מסקנת הגמרא לפי הרמב"ם, ומוכח שם שחיוב חציו חל רק כשחייב משום ממונו, וא"כ זה ודאי רק גדר בדיני ממונות בלבד ולא כשיטת הגר"ח.

ב-בסוגיה בחולין לא. השחיטה פטולה, מכיון שהיא דומה לאש, ומכיון שאש לא מיוחסת למעשה האדם השחיטה כנ"ל ופטולה.

ג- פסק הרמב"ם בפ"ג מהלכות רוצח מובן מאד. הרמב"ם מצריך כוחו, כי אש אינה נחשבת כמעשה האדם. ואין כל קושי מאסור"מ שחייב מיתה - כי כל זה אליבא דש"ת תוס' שמחייבים באש כמעשה האדם, אך הרמב"ם חולק על התוס' ופוטר ממיתה כי לאסור"מ יש דין אש ובאש כאמור אין חיוב מיתה²².

3. הסבר מסקנת הסוגיה - מאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום ממונו. בהסבר מסקנת הסוגיא נחלקו רש"י (בלשונא בתרא בדפוסים שלנו), תוס' ור"י מלונל מחד גיסא; הרמב"ם, הר"ף, הסמ"ג ורש"י בל"ק (מופיע בחכמת שלמה) מאידך גיסא.

וזה לשון הגמרא: "וכי מאחר דמאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום ממונו, מאי בינייהו? איכא בינייהו - לחייבו בארבעה דברים". רש"י ותוס' (בר"ה "מאי בינייהו") שואלים: והרי איכא בינייהו כל הני דלעיל: כלב שנטל את החררה, דלר"י - משלם על שאר הגרש ח"ג, ולר"ל - פטור. וכן טמון היכא שלא כלו חיציו (שהנוק היה אפשרי מההתחלה) לר"י חייב, ולר"ל פטור. וא"כ מהי קושיית הגמרא? רש"י מסביר דאפילו היכא דהגחלת שלו משמע לו שיש חילוק בדבריהם ועל כן שואלת הגמרא - מאי נ"מ! וכן מסביר ר' יהונתן מלונל²³ וז"ל:

"אם תשאל הרי בינייהו חילוק גדול לענין טמון? ... תשובתך - האי דשאל הכי מאי בינייהו, כאילו כך אומר: אנו צריכין שיהיה ביניהם הפרש בכל צד שיש בו היות מן האש ומציעו הפרש ביניהם לענין טמון... אבל היכא דליכא טמון והיא גחלת שלו מאי בינייהו".

א"כ מדברי ראשונים אלו (רש"י, תוס' ור"י) מוכח שהם סוברים, שמסקנת הסוגיה לר"י הסובר אשו משום חציו אית ליה נמי משום ממונו, פירושה כך: יש שני חיובים באש א- משום חציו ב- משום ממונו. ונראה שתוס' ור"י הולכים לשיטתם בהסבר אשו משום חציו, וסוברים שחיוב משום חציו הוא כאילו עשה מעשה בידים ונחשב אדם המזיק. ולכן, לר"י יש שני חיובים. א- חציו, דהיינו אדם המזיק.

ב- היכא שכלו חציו (כגון שנפלה הגדר אחר שהצית וא"כ בשעת ההצתה לא היה הנוק קיים) חייב מטעם ממונו כשהיה יכול למנוע את הנוק. הרמב"ם, הר"ף, הסמ"ג והל"ק ברש"י מסבירים אחרת את מסקנת הסוגיא, וכך גם מסביר ר' ישעיה בשטמ"ק בדף כג, וז"ל: "ועוד פירוש אחר - מאן דאית ליה משום ממונו - דבעי ר' יוחנן תרתי דלא מחייב משום חציו אם לא יהא ממונו. והשתא ליכא בינייהו כל הני".

הסבר ברעת הרמב"ם, הר"ף והסמ"ג מופיע בביאור הגר"א²⁴ על דברי השו"ע²⁵: "טמון באש פטור... בד"א במדליק בתוך שלו והלכה ודלקה בשל חבירו, וכלו חציו".

על כך מעיר הגר"א: "אבל הרמב"ם וסמ"ג לא כתבו כל זה ודבריהם נכונים,

22. דעת ראשונים נוספים, ע' בירור מושגים לפרופ' לב עמ' קי"ט שהביא עוד ראשונים לכאן ולכאן. וכן בחידושי רבינו דוד על סנהדרין ע"ז, ובהערות ע"ז, ובהערות שם בהוצאת סנהדר גדולה.

23. בג. ד"ה "וז"ל ה"ר יהונתן".

24. סימן תי"ח סעיף קטן לג.

25. חו"מ סימן תי"ח סעיף יג.

דודאי כל הסוגיות מוכיחין דטמון בכל מקרה, אלא דהשתא חוזר בו ממה שהעמיד בנפלה גדר²⁶."

וביאור דברי הגר"א כך הוא: הגמרא חוזרת בה מההעמדה שטמון פטור רק בנפלה גדר (למ"ד אשו משום חיציו), ולמסקנה פטור בכל מקרה, וחייב משום חיציו חל רק כאשר יש חיוב ממונו. מכיון שבטמון אין חיוב משום ממונו - ממילא גם אין חיוב משום חיציו. וכך מסביר הנחל"ד את הל"ק ברש"י המופיעה בחכמת שלמה. נראה ששורש מחלוקת הרמב"ם ותוס' כך היא: הרמב"ם, לשיטתו, סובר שחיוב באש טבע ממעשה הגורם תוצאה הכרחית, והמזיק אינו נחשב כמזיק בידיים אלא כעין חיוב ממונו - חזק יותר וישיר יותר, ולכן חיוב משום חיציו טבע מחיוב ממונו, ואינו יכול להסביר שיש שני חיובים כמו לדעת תוס' ור"י.

ה"פנים מאירות" בסוגיה מסביר את מהלך הגמ' עפ"י הרמב"ם כך: בה"א הגמרא הבינה שאשו משום חיציו נחשב כמזיק בידיים ולכן אינו פטור בטמון, ולמסקנה חזרה בה הגמרא והבינה שחיוב משום חיציו אין פירושו כמזיק בידיים, אלא כחיוב ממונו.

"ייתב רבאמי ורב אסי קמיה דר' יצחק נפחא. מר א"ל: לימא מר שמעתתא, ומר א"ל: לימא מר אגדתא. פתח למימר אגדתא ולא שביק מר, פתח למימר שמעתתא ולא שביק מר. אמר להם: אמשול לכם משל למה הדבר דומה? לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקינה, ילדה מלקטת לו לבנות זקינה מלקטת לו שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן. א"ל אי הכי אימא לכו מלתא דשוויא לתרויכו 'כי תצא אש ומצא קוצים' כי תצא מעצמה. 'שלם ישלם המבעיר את הבערה', אמר הקב"ה: על לשלם את הבערה שהבערתי. אני הצתי אש בציון, שנאמר: ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה' ואני עתיד לבנותה באש, שנאמר: ואני אהיה לך חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה. שמעתתא - פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו לומר לך אשו משום חיציו". (ב"ק ס:)

26. ובהגהות הגר"א לגמ' הוסיף ובאר את דעת הרמב"ם וסמ"ג וז"ל "מפרשים דחיוב חיציו הוא משום ממונו".